

تا ابد معمور باد این خانه کز خاکِ دَرش

هر نفس با بوی رحمان می وزد بادِ یَمَن

«حافظ»

۱- **سنت‌های پژوهشی در حوزه‌های علمیه:** بالندگی علمی و پویایی پژوهشی امری نظامند است و از سنتها و قواعدی خاص تبعیت می‌کند. به عبارت دیگر سنتها و روشهای پژوهشی بستر و ساختار مناسب را برای توسعه و پویایی علمی فراهم می‌کنند. برخی از این سنتها که در حوزه‌های علمیه جایگاهی شناخته شده دارند، عبارتند از: سنت مستندنویسی، سنت مستدرک‌نویسی، سنت حاشیه‌نویسی، سنت ردیه‌نویسی، سنت خلاصه‌نویسی، سنت شرح‌نویسی و ...

یقیناً تعریف، ترجمه و تفهیم دقیق این سنت‌های پژوهشی می‌تواند برای جامعه علمی و حقوقی ایران اسلامی مغتنم باشد و ظرفیت‌های توسعه و پویایی علمی را افزایش دهد.

۲- **سنت مستندنویسی:** اصطلاح "مستندنویسی" می‌تواند مشترک لفظی باشد. یک معنای این ترکیب عبارتست از معنایی که در اصل یکصد و شصت و شش قانون اساسی آمده است. این معنا در حوزه دانش حقوق و حرفه قضاوت متداول است و مراد از آن اینست که آرای قضایی باید با استناد به مواد قوانین و اصول حقوقی و منابع اسلامی صادر شود. اما معنای دوم "مستندنویسی" همان سنت و روش پژوهشی است که از دیرباز در حوزه‌های علمیه رایج بوده است. مستندنویسی در این معنا عبارتست از تبیین مستندات عمدتاً فقهی و اصولی در خصوص یک «اثر» که به صورت توصیفی نگاشته شده است. آثاری که برای مستندنویسی انتخاب می‌شوند باید «متون معیار» باشند. یعنی نویسنده اثر و متن آن باید از شهرت، رواج و مقبولیت برخوردار باشند. این ویژگیها در خصوص مستندنویسان نیز مطرح است. از آخرین مجموعه‌های مستندنویسی می‌توان به مستندات متعددی که از سوی علمای بزرگ بر متن عروه الوثقی تألیف سید محمد کاظم طباطبایی یزدی نگاشته شده است اشاره کرد.

۳- **خلاً مستندنویسی در قانون مدنی ایران:** با وجود آنکه متن قانون مدنی ایران تمامی ویژگیهای «متن معیار» را دارا می‌باشد و با وجود گذشت قریب به نود سال از تاریخ تنظیم آن متأسفانه تاکنون این متن پربار و اثرگذار به

چرخه «مستندنویسی» درنیامده است و تأسف‌بارتر آنکه ظرفیت عظیم مطالعات و پژوهش‌های دروس خارج فقه حوزه‌های علمیه بعضاً در مواردی صرف مباحث تکراری و یا با کاربری اندک شده است. حتی در پژوهش‌های پایان‌نامه‌نویسی نیز شاهد مسأله «خلأ موضوع» یا «موضوعات تکراری» هستیم. نتیجه اینکه خلأ مستندنویسی در قانون مدنی ایران به هر دلیلی که هست، واقعیتی است غیرقابل انکار.

۴- ویژگی‌های اثر پیش رو: مجموعه پیش رو در فضای خلأ پیش گفته و توسط محقق فاضل و ارجمند به نگارش درآمده است. ویژگی‌های این مجموعه به شرح زیر است:

۴-۱- پوشش کمی: این مجموعه شامل تبیین مستندات فقهی تمام مواد قانون مدنی می‌باشد و تاکنون چهار جلد از آن آماده نشر شده که از ماده ۱ تا ماده ۳۹۵ را پوشش می‌دهد. پیش‌بینی می‌شود این اثر جمعاً شامل ۱۵ مجلد بشود.

۴-۲- پوشش منابع: در تدوین این مجموعه از حدود ۳۵۰ منبع علمی استفاده شده است و به آنها ارجاع شده است. لیست کامل این منابع در پایان جلد اول آمده است.

۴-۳- عربی‌نویسی: در این مجموعه مستندات فقهی هر یک از مواد قانونی به زبان عربی توضیح داده شده است. این خصوصیت به چند دلیل است. اول آنکه منابع مرجع تماماً به زبان عربی می‌باشند و محقق محترم کوشیده است تا با نقل مستقیم -یا همراه با تلخیص آن- حداکثر امانت‌داری را رعایت کند. دوم آنکه به این وسیله خواسته‌ایم به زبان علمی فقه متعهد باشیم. سوم آنکه از رسم و رویه مألوف گذشتگان تبعیت کنیم و چهارم آنکه به این وسیله آمیختگی فقه و حقوق نشان داده شود. پنجم آنکه از زحمت ترجمه آزاد شده باشیم. اما مشکل دسترسی برخی از حقوق‌دانان فارسی‌زبان هم با توجه به روانی متن و مانوس بودن آنها با زبان علمی معیار به نظر قابل اغماض باشد.

۴-۴- ظرفیت نمایی پژوهشی: اگر مستندنویسی را سنتی دیرین در پویایی پژوهش‌های علمی بدانیم، یقیناً این سنت نیازمند ترجمه و تعریف و تفهیم در حوزه حقوق ایران است. بر این اساس، اثر حاضر تنها داعیه‌دار نشان دادن ظرفیتی پژوهشی و عظیم است که می‌تواند محتوای علمی لازم برای پژوهش‌های فقهی و حقوقی تأمین کند و نیز مطالعات بین‌رشته‌ای فقه و حقوق را توسعه بخشد. فلذا اثر حاضر به مخاطبان فقیه و حقوق‌دانان و دانشیان این رشته‌های علمی یادآوری می‌کند که مطالعات مستندنویسی در حوزه قوانین پایه و مادر نیازی مشخص و

خلائی مسلم است. پس مهم نیست که در چندو چون مستندات ارائه شده دقیق شده و مستندی را «نامستند» بدانیم یا عدم ذکر مستندی را «غفلت» بپنداریم، بلکه مهم آنست که ظرفیتی پژوهشی را کشف کنیم که می توانست و می تواند نسلهای پژوهشی متعددی را درگیر کرده و سؤالاتی در باب تعاملات فقه و حقوق پدید آورد و سامان یابی بهینه آن را نشان دهد. بعون الله تعالی.

۴-۵- **تلاقی فقه و حقوق:** اگر قانون مدنی ایران را سکوی نمایش فرهنگ بومی بدانیم و نیازها و خواسته های معیار در جامعه خودمان را در آینده آن بدانیم و اگر فقه را تئوری اداره انسان و جامعه بشناسیم. این اثر می تواند در ملتقای این دو پدیده مشترک قرار گیرد و یادآور کارکردی باشد که ملهم از آیه شریفه «مرج البحرين يلتقیان» باشد. بعون الله تعالی.

۵- **رابطه اثر پیش رو با ماموریت دایره المعارف حقا:** دایره المعارف حقا (حقوق و قانون ایران) در پی آنست که تناظری یک به یک میان منابع حقوق ایران برقرار کند. منظور از این تناظر آنست که اولاً منابع سه گانه قانون، دکترین و رویه قضایی در حقوق ایران مدنظر قرار گیرد. ثانیاً تلاش شود با سطرخوانی و فیش برداری از تمام ادبیات حقوقی معاصر نکته های مربوط به هر ماده قانونی استخراج و سپس با نظمی منطقی تبویب و تنظیم گردد. به این ترتیب هر یک ماده قانونی با تمام نکات و نظریه هایی که در دکترین و رویه قضایی حول آن شکل گرفته است، متناظر می شود و تناظر یک به یک میان منابع حقوق ایران برقرار می شود.

با این تحقیق ادبیات حقوق معاصر بازتنظیم شده و بر اساس نیاز مخاطبان (قضات، وکلاء، اساتید حقوق) هنگام مراجعه به هر ماده قانونی تمام یا غالب نکته های مربوط به آن ماده - که ممکن است بیش از یکصد نکته باشد - در دسترس قرار می گیرد.

اثر حاضر از این رو با ماموریت دایره المعارف حقا همراستا است که مستندات فقهی راجع به هریک از مواد قانون مدنی طرح و بررسی شده است و به این ترتیب دکترین فقهی در ارتباط با مواد قانون مدنی به نظم و تبیین درآمده است. امید آنکه در تحقق اهداف مزبور و توسعه حقوق ایران اسلامی موثر باشد. بعون الله تعالی.

محمد درویش زاده

رئیس دایره المعارف حقا

(حقوق و قانون ایران)